

PRESENTACIÓ. LA VIGÈNCIA DE L'OBRA DE GERMÀ COLÓN

Jordi M. Antolí Martínez

Josep V. Garcia Sebastià

Departament de Filologia Catalana, Universitat d'Alacant

1. PRESENTACIÓ

L'any 2020 ha estat dissortat en molts aspectes i, des d'una perspectiva acadèmica i personal, hem de plànyer el traspàs del Dr. Germà Colón, un dels principals referents de la lingüística històrica, ja no del català, sinó d'abast romànic. Això no obstant, en aquestes pàgines no glossarem la figura del Dr. Colón: no gosaríem fer-ho atès que hi ha veus molt més autoritzades a parlar-ne que no la nostra. En aquest homenatge volem destacar la vigència de l'obra del Dr. Germà Colón, les contribucions del qual a la lingüística històrica són un referent en la nostra tasca quotidiana d'investigació.

La història del lèxic català és, sens dubte, el gran camp de recerca del Dr. Germà Colón i, en aquesta àrea, contribuï a donar a conèixer la singularitat de la llengua catalana en el marc de la Romània occidental i a dotar d'una dimensió romànica a la recerca sobre la nostra llengua (n'és un bon exemple, primerenc, l'estudi onomasiològic «El concepto 'otoño' en catalán y su posición entre las lenguas romances»)¹. Però més enllà de les aportacions concretes a la història del lèxic català, l'interès de l'aportació del Dr. Colón té també un vessant metodològic, caracteritzat per una nova mirada (més rigorosa, més empírica) a la història de la llengua. És sobre aquests dos aspectes que volem parlar.

Quant al progrés en el coneixement lingüístic, les aportacions del Dr. Colón contribuïren a fer llum nova a debats ja vells i obriren camins nous que posteriorment altres filòlegs han seguit. En aquest sentit, hom

---

¹ També hem d'entendre en aquest context el seu interès per la lexicografia antiga amb l'edició, per exemple, del *Liber Elegantiarum* de Joan Esteve (1489), amb A. J. Soberanas, o l'estudi de les *Regles d'esquivar vocables*, amb Antoni Ferrando (2011). A més, podem esmentar el projecte –en curs– de recuperació i digitalització del *Vocabulari de la llengua catalana medieval* de Lluís Faraudo de Saint-Germain, una obra que, gràcies a aquest projecte, ha passat a ser de consulta obligada en l'estudi de la història del lèxic català.

coincideix que el seu estudi *El léxico catalán en la Romania* (Madrid, 1976; publicada en una versió en català l'any 1993) resolgué de forma definitiva el debat sobre la subagrupació del català en el bloc de les llengües romàniques gal·loromàniques o iberomàniques. Partint de l'estudi del lèxic, i en oposició a la hipòtesi de la «llengua pont», Colón resolgué que el català partia d'una base de llatí gal·lic, del mateix tipus de l'occità i el francès, i que posteriorment, experimentà un procés d'hispanització. Aquest plantejament permeté reconsiderar la influència de les llengües de substrat del català en la configuració de la llengua i, sobretot, la importància que hi tingueren les llengües veïnes, especialment l'aragonès (per al valencià i per al català nord-occidental) i l'occità, però també el castellà, el francès o l'italià en altres moments. Tot aquest bagatge ha estat assumit i desenvolupat posteriorment per la història del lèxic català (vegeu-ne una panoràmica en MARTINES 2020).

Vinculat amb el redescobriments de l'aragonès per a la filologia i la influència que té aquest especialment sobre el català, hi ha l'afany del Dr. Colón per aclarir l'etimologia d'alguns suposats mossarabismes del català. En la lexicografia històrica hi havia una certa tendència (qualificada de *mossarabomania* pel Dr. Colón en diversos llocs), especialment per part de Joan Coromines (però no solament), a atribuir un origen mossàrab a alguns mots, especialment del País Valencià i de les Illes Balears. I si bé no es pot negar alguna pervivència d'un romànic prejaumí especialment en toponímia, el Dr. Colón ja va apuntar cap a l'origen aragonès de molts d'aquests mots, com *corder* o *borrego*, entre altres. Després de Colón, aquest camí ha estat transitat per altres investigadors que han permès acotar millor el camp dels mossarabismes i destacar la influència d'altres llengües d'adstrat, com l'aragonès, però també l'occità o l'italià, amb estudis com els de Carme Barceló (1995, 1996, 2008, etc.), Josep Martines (2002, 2009, 2011, 2012) o Joan Veny (2011, 2012).

Des d'una perspectiva metodològica, els estudis lingüístics del Dr. Colón es caracteritzen pel rigor i l'exhaustivitat. Les seues hipòtesis tenen un fonament empíric molt sòlid, resultat de combinar les dades històriques procedents del buidatge de textos antics (literaris i, també, no literaris) amb les dades sincròniques, del català contemporani, i el contrast romànic dels fenòmens estudiats gràcies a la seua sòlida

formació com a romanista. Això contrasta amb la pràctica d'altres lingüistes precedents i coetanis, les hipòtesis dels quals no sempre es troben avalades per una documentació suficient o es fonamenten en dades indirectes obtingudes de fonts lexicogràfiques. En aquest mètode d'estudi del Dr. Colón ja s'ha apuntat en altres llocs la importància que tingué el contacte amb Walther von Wartburg i, de la mà d'aquell, la col·laboració de Germà Colón al gran diccionari etimològic del francès, el *Französisches Etymologisches Wörterbuch*.

Estretament vinculats a aquests principis metodològics del Dr. Colón, hi ha les seues edicions de textos medievals i de l'edat moderna: edicions de textos no literaris, sovint rics en el lèxic més quotidià, que van acompanyades d'estudis lingüístics més o menys profunds, de glossaris i de notes filològiques substancioses. I també en el camp de l'edició filològica de textos, l'aportació del Dr. Colón és plenament vigent, tant en el fons com en la forma. En el fons, perquè entén les edicions dels textos com el fonament indispensable de qualsevol recerca lingüística. I si adés diem que els seus estudis lingüístics es caracteritzen per la solidesa del fonament empíric de les hipòtesis, això és possible per l'aprofitament que fa dels textos. Recentment, la lingüística basada en l'ús (i, dins d'aquest corrent, la Lingüística Cognitiva) ha reivindicat aquest acostament al fet lingüístic, també en l'estudi diacrònic de la llengua.

D'altra banda, les seues edicions són actuals també en la forma atès que es caracteritzen pel rigor i per la fidelitat a l'original. Es tracta d'edicions pensades per a l'aprofitament investigador i, per això, són respectuoses no sols amb la morfologia o el lèxic de l'original, sinó també amb les grafies. En això el Dr. Colón es declara deixeble de Josep M. de Casacuberta, director i editor de «Els Nostres Clàssics», de l'editorial Barcino. En són exemples les edicions de grans obres jurídiques medievals com els *Furs de València* (publicats entre els anys 1970-2007, en col·laboració amb Arcadi Garcia primer i Vicent Garcia Edo després) o el *Llibre del Consolat de Mar* (1981-1987, en col·laboració amb Arcadi Garcia). Però també edicions d'obres menors en l'extensió –però no en l'interès lingüístic– com són el *Llibre d'hores* (1960) o *L'ornitologia rossellonesa de Pere Barrere (1745)* (2003), coeditat juntament amb Josep Tormo Colomina. Caldria esmentar també en aquest punt les edicions

de textos dutes a terme pels seus deixebles (com Gret Schib, Curt Witlin o Beatrice Schmid, entre molts d'altres), en tesis doctorals o treballs de recerca dirigits pel Dr. Colón. És important remarcar que aquesta exigència del Dr. Colón quant a les edicions filològiques roman plenament vigent: en els darrers anys, a l'hora de bastir les eines informàtiques per a l'estudi de la llengua antiga i de l'edat moderna, s'han seguit aquests mateixos criteris a l'hora de seleccionar els textos que integren el *Corpus Informatitzat del Català Antic* o el *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern*.

Juntament amb les dades històriques que permeten al Dr. Colón fonamentar les seues hipòtesis, hi ha les dades sobre la llengua que li era contemporània. L'interès pels estudis geolingüístics són primerencs, des d'una perspectiva biogràfica. La seua tesi doctoral, *El habla de Castellón* (1952), li permeté fer treball de camp en aquest àmbit. Posteriorment, i de la mà del que havia estat el seu director de tesi, el Dr. Badia, van donar forma a un primer projecte de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català* (1953), que destaca de nou pel seu rigor metodològic en contrast amb els existents fins llavors en català, l'inacabat *Atlas Lingüístic de Catalunya* o l'*Atlas Lingüístic d'Andorra*, de Mossèn Griera. Tot i que la incorporació de Colón a les universitats de Zurich primer i de Basilea després van impedir que desenvolupés aquest projecte (que fou reprès i reformulat per Antoni M. Badia i Joan Veny), en la seua recerca posterior podem veure aquest aprofitament de les dades geolingüístiques en l'estudi diacrònic.

Per últim, no podem cloure aquestes línies sense remarcar la figura del Dr. Colón com una peça clau en la defensa de la unitat de la llengua catalana i en la difusió, des de la Universitat de Basilea, de l'estudi científic del català fora de les nostres fronteres lingüístiques: com a docent i investigador, però també com a cofundador de l'Associació Internacional de la llengua i la Literatura Catalanes. També en aquest sentit hem de tenir present la seua integritat i el seu coratge.

Com hem provat d'argumentar en les línies anteriors, Germà Colón i la seua obra han obert uns camins en la recerca i han fixat uns models en la metodologia de l'estudi filològic que són plenament vigents en la lingüística històrica contemporània. Per això, pel seu mestratge, hem volgut promoure aquest homenatge en la revista *Ítaca. Revista de Filolo-*

gia, publicada pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant, universitat per la qual és doctor *honoris causa* des de l'any 1990. En les pàgines següents trobareu diverses contribucions de persones estretament vinculades al Dr. Colón i a la Fundació Germà Colón de la Universitat Jaume I, dipositària del seu llegat; i també comptem amb contribucions d'investigadors que treballen en els àmbits d'estudi de l'homenatjat. Els uns i els altres han aportat articles d'investigació dedicats a la memòria del Dr. Colón. Som conscients de la limitació d'aquest homenatge, que imposa l'extensió mateixa de la publicació. En qualsevol cas, però, desitgem que aquesta siga una aportació digna més als nombrosos homenatges que aquest lingüista, un referent obligat de la romanística i de la catalanística contemporànies, ha rebut i rebrà (cf. DIVERSOS AUTORS 2003; CASANOVA & ECHENIQUE 2008; AGOST & GIMENO 2015).

2. CONTRIBUCIONS

L'article que obre el monogràfic, «El reflex d'alguns trets fonètics i morfològics valencians en l'ALPI i en l'ALDC», destaca el vessant dialectològic de l'obra de Germà Colón. En aquest estudi, Maria Pilar-Perera ressegueix la presència de determinats trets lingüístics dels parlars valencians en l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI) i en l'*Atlas Lingüístico del Domini Català* (ALDC), trets que el romanista castellonenc ja va analitzar en algun dels seus treballs de joventut. Perea acara la informació que recollí Colón, referida a les varietats diatòpiques de les comarques del nord del País Valencià, amb la que proporcionen els atles. Concretament, els fenòmens que examina l'autora són la pèrdua i la conservació de la *-r* final, les sibilants en castellonenc, les formes del pretèrit perfect, el manteniment de la labiodental [v] i la conservació de la *-d-* procedent dels sufixos *-ĀTA* i *-ATÖRE*.

En «Etnobotànica alacantina a la poesia llatina de Josep Gosalbes de Cunedo (s. XVI)», Daniel Climent, Carles Martín i Antoni Biosca reconstrueixen el paisatge vegetal de l'Alacantí del segle XVI. I ho fan mitjançant l'anàlisi lingüística, literària i etnobotànica de l'obra lírica en llatí de Josep Gosalbes de Cunedo, un metge renaixentista nadiu de la ciutat d'Alacant. L'obra lírica de Gosalbes —concretament, el llibre *Eclo-*

gae— conté diverses referències a les plantes que poblaven les terres del migjorn valencià en aquella època. La interpretació filològica, botànica, bioclimàtica i geològica dels versos de Gosalbes suggereix que la fisonomia natural de les comarques meridionals ha canviat significativament del segle XVI ençà, atès que moltes de les plantes que s’hi descriuen ja no habiten en aquesta latitud. En definitiva, els autors de l’estudi miren d’esclarir el significat dels fitònims que apareixen en les composicions del poeta alacantí amb la finalitat de contribuir a la investigació paleoclimatològica i paleobotànica del sud del País Valencià.

«Encuentros con la historia literaria (en Castellón, siglo XIX)», de Santiago Fortuño, ofereix una panoràmica de l’activitat literària vuicentista a la capital de la Plana Alta. L’autor, a partir de la figura d’Amàlia Fenollosa i de la vinculació que aquesta escriptora castelonenca tingué amb altres erudits del segle XIX, retrata un episodi concret de la història cultural i artística de Castelló de la Plana, la ciutat natal de Germà Colón. Fortuño descriu minuciosament les circumstàncies històriques, polítiques i socioculturals de l’època, les quals, juntament amb les avinenteses de caire més personal, posaren en contacte Amàlia Fenollosa amb altres lletraferits de renom vinculats als idearis liberals del moment. Per mitjà del comentari de poemes i cartes, l’estudiós ressegueix les vivències personals entre aquests escriptors i en defineix l’estil. Així, destaca la relació afectiva i intel·lectual entre Fenollosa, Jerónimo Borao —dialectòleg i representant del Romanticisme aragonès—, Juan Mañé i Flaquer —marit d’Amàlia i director de publicacions com ara el *Diario de Barcelona*, *Barcino Musical* o la *Lira Española*— i Víctor Balaguer —un dels principals impulsors de la Renaixença.

En la seua contribució, Lluís Gimeno Betí presenta una mostra de termes de l’àmbit de la menescalia documentats en un manuscrit morellà del segle XIV. Aquests mots pertanyen a una parcel·la del lèxic que encara no ha estat gaire estudiada. Per això mateix, «Un tast del lèxic equí del segle XIV en un manuscrit de Morella» té el valor de precisar la datació d’algunes formes i d’exposar l’ús d’algunes paraules poc freqüents o, fins i tot, inèdites. Gimeno, a banda de definir les unitats lèxiques del text de Morella i d’exemplificar els contextos en què s’utilitzen, especifica si hi ha altres fonts —diccionaris, corpus lingüístics o vocabularis— que les tes-

timonien. A més, l'estudiós reivindica la importància dels textos no literaris en la història del lèxic.

L'interès per descriure els estadis antics de la llengua també és el que ha motivat la investigació de Joaquim Martí i Mestre. A partir de vint-i-quatre processos criminals de la ciutat de València datats en la segona meitat del segle XVI, l'autor examina diversos aspectes morfo-sintàctics relacionats amb l'article, els pronoms personals, els possessius, els demostratius, els quantificadors, els relatius i els verbs. L'anàlisi dels fenòmens lingüístics no es limita a la descripció de la forma i la funció de les classes de paraula implicades, sinó que Martí i Mestre interpreta tota aquesta informació tenint en compte els factors discursius que poden condicionar els usos lingüístics, com ara la integració de diferents tipus textuais i registres en un mateix procés o l'alternança entre l'estil indirecte i l'estil directe.

Joan Francesc Mira recupera en «Notes a una traducció dels evangelis» una de les seues reflexions al voltant de la recepció de les escriptures sagrades. Les consideracions aplegades en aquest article parteixen del coneixement profund que l'escriptor i traductor té dels clàssics. Val a dir que l'any 2004 Mira publicà una traducció dels evangelis amb una clara intenció literària. Si bé els llibres que conformen el Nou Testament s'han editat de manera reiterada, l'autor defensa la pertinència de traduir-los encara ara, en ple segle XXI. Però argüeix que això només té sentit si es focalitza l'atenció en la qualitat narrativa dels relats i si se'n fa una versió modernitzada perquè el lector contemporani pugui llegir-los simplement per plaer, sense la necessitat que siga creient o sense que haja de tenir una mínima formació filològica o teològica per poder-ne gaudir. En aquest sentit, l'helenista iguala la traducció dels evangelis a la de qualsevol altre clàssic de la literatura en llengua grega.

El treball que clou l'homenatge a Germà Colón està dedicat a un altre valencià insigne que, de la mateixa manera que el romanista de Castelló de la Plana, es va dedicar en cos i ànima a l'estudi de la llengua i la cultura catalanes: Joan Fuster. En aquesta ocasió, Francesc Pérez i Moragón i Salvador Ortells Miralles presenten un projecte de l'escriptor de Sueca que mai no es va arribar a formalitzar; es tracta d'una història social de la llengua catalana. Encara que aquesta idea mai no va eixir a la

llum, el fet cert és que Fuster dugué a terme una recerca rigorosa sobre el tema, tal com posen de manifest diferents llibres, documents i fitxes conservats al Centre de Documentació de l'Espai Joan Fuster. Precisament, els autors de l'estudi han escorcollat aquesta documentació i n'exposen les dades més rellevants en «*Història social de la llengua catalana, un projecte frustrat de Joan Fuster*».

BIBLIOGRAFIA

- AGOST, Rosa María & GIMENO, Lluís (2015): *Homenatge a Germà Colón Domènech. Labor omnia improbus vincit*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, Servei de Comunicació i Publicacions.
- BARCELÓ, Carme (1995): «La llengua dels sarraïns valencians», en Jordi COLOMINA (ed.), *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*, Alacant, Universitat d'Alacant, p. 13-27.
- (1996): «Mossàrabs valencians i 'llengua àrab'», *Caplletra*, núm. 20, p. 183-205.
- (2008): «El mozàrabe en la obra de Joan Coromines», en Antoni M. BADIA & Joan SOLÀ (eds.), *Joan Coromines, vida y obra*, Madrid, Madrid, Gredos, p. 400-435.
- CASANOVA, Emili & M. Teresa ECHENIQUE (eds.) (2008): *El deler per les paraules: Les aportacions de Germà Colón a la romanística*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- DIVERSOS AUTORS (2003): *Germà Colón, la passió per la llengua*, València: Saó/Generalitat Valenciana.
- MARTINES, Josep (2002): «L'aragonés i el lèxic valencià. Una aproximació», *Caplletra*, núm. 32, p. 157-201.
- (2009): «El contacte del català amb la llengua dels aragonesos al segle XIII al País Valencià: influència sobre el lèxic», *Caplletra: revista internacional de filologia*, núm. 46, p. 61-88.
- (2011): «Els pseudomossarabismes. II. Punxar i família, mossarabismes del català», *Caplletra: revista internacional de filologia*, núm. 51, p. 204-235.
- (2012): «Història del lèxic i contacte de llengües. El català i l'aragonès al País Valencià a l'edat mitjana: un tast lèxic», en Gloria

- CLAVERÍA NADAL, Margarita FREIXAS, Marta PRAT SABATER & Joan TORRUELLA CASANAS (eds.), *Historia del léxico: perspectivas de investigación*, Iberoamericana, p. 127-166
- (2020): «General Lexicon», en Jens LÜDTKE & Joan ARGENTER (eds.), *Manual of Catalan Linguistics*, Berlín, Mouton De Gruyter, p. 311-350. <https://doi.org/10.1515/9783110450408>
- VENY, Joan (2011), «Els pseudomossarabismes. I. Sobre el mossarabisme *alatxa* (*sardinella aurita*)», *Caplletra: revista internacional de filologia*, núm. 51, p. 183-201.
- (2012): *De geolingüística i etimologia romàniques*. Barcelona: Universitat de Barcelona.